

СТАБІЛЬНЕ ВІТЧИЗНЯНЕ ВИРОБНИЦТВО – НАДІЙНИЙ ФАКТОР ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

І.Б. МАНЗІЙ, аспірант

Розглядаються актуальні питання ресурсної продовольчої безпеки, яка характеризує здатність держави забезпечити потреби населення у високоякісних продуктах харчування.

Стратегічним пріоритетом соціального та економічного розвитку України є підвищення рівня продовольчої безпеки держави на основі нарощення виробництва продуктів харчування, поліпшення їх якості та збалансованості за поживними елементами, а також забезпечення більшої доступності кожної людини до продовольчих ресурсів для здорового харчування, адже здоров'я нації забезпечує добробут суспільства, високий економічний рівень розвитку держави.

Велике теоретичне і практичне значення продовольчої проблеми, з одного боку, та недостатнє дослідження й висвітлення в соціально-економічній літературі з іншого, вимагають виділення її в границі самостійної проблеми, дослідження якої потребує розробки стратегії розвитку основних її параметрів.

В усьому світі продовольчій безпеці на державному рівні приділяється велика увага. Питання формування продовольчої безпеки привернули увагу ряду вітчизняних вчених. Основні аспекти вказаної проблеми, в тому числі її розгляд в контексті ринкової трансформації економіки АПК та формування аграрної політики значною мірою вивчені у працях В.Г. Андрійчука, М.Ф. Бабієнка, Ю.Д. Білика, Є.А. Бузовського, П.П. Борщевського, О.І. Гойчук, Т.Д. Іщенка, Л.А. Лайка, Б.Й. Пасхавера, П.Т. Саблука, В.М. Трегобчука, О.М. Чечеля та інших [4, 6-8].

Наголошуючи на важливості напрацювань щодо проблем гарантування продовольчої безпеки нашої країни, слід зазначити, що питання опрацювання механізму забезпечення такої безпеки, чіткості критеріїв державного регулювання реформування АПК, прийняття на озброєння агропродовольчої доктрини розроблені не повною мірою.

Методика досліджень. Метою проведеного дослідження є аналіз досягнень розвитку продовольчої проблеми та забезпечення її безпеки з метою задоволення потреб населення в необхідних продуктах харчування відповідно до його попиту та платоспроможності. Відповідно до поставленої задачі у роботі використовувались такі методи досліджень: аналіз і синтез, порівняння, спостереження, та абстрактно-логічний.

Результати досліджень. Нинішній стан і події, які відбувалися останні 15 років в агропромисловому комплексі та в цілому на селі України викликають занепокоєння та є предметом дискусій широкого діапазону професійних верств суспільства. В Україні, в результаті безсистемного та непослідовного проведення державою аграрної реформи спостерігаються чіткі риси стагнації галузі. Незважаючи на певне зростання обсягів виробництва сільськогосподарської

продукції, починаючи з 2001 р., в цілому після 1990 р. відбувся істотний спад в сільському господарстві України. Свідченням цього є те, що обсяги виробництва сільськогосподарської продукції зменшилися на 36,6%, у тому числі рослинництва – 18,7%, тваринництва – 54,5%.

На жаль, в Україні пріоритети розвитку сільського господарства, зокрема, продовольча безпека держави, ігнорувалися, а темпи та рівень здійснення аграрних реформ знаходилися під впливом паліативних рішень та й ще в атмосфері анти селянської ідеології [7].

Найважливішим критерієм оцінки гостроти продовольчої проблеми в суспільстві є рівень і міра споживання основних продуктів харчування в розрахунку на душу населення (табл. 1).

1. Споживання продуктів харчування в Україні (на одну особу за рік, кг)*

Продукти харчування	Норми харчування		Обсяги споживання					Коефіцієнти відповідності обсягів споживання 2006 р. до рац. норми	Коефіцієнти зміни обсягів споживання 2006 р. до рівня 1990 р.
	раціональні	мінімальні	1990 р.	2000 р.	2004 р.	2005 р.	2006 р.		
М'ясо і м'ясопродукти	83	52	68	33	38,5	39	42	0,50	0,62
Молоко і молокопродукти	380	341	373	198	226	226	235	0,62	0,63
Яйця, шт.	290	231	272	164	220	238	250	0,86	0,92
Риба і рибопродукти	20	12	17,5	8,3	12,3	14,5	15	0,75	0,86
Хліб і хлібопродукти	101	94	141	125	124,6	123	123	1,22	0,87
Картопля	124	96	131	135	141,4	133	133	1,07	1,02
Овочі та баштанні	161	105	102	102	115,4	118	127	0,79	1,25
Плоди, ягоди, виноград (без переробки на вино)	90	68	47	29	33,9	36	33	0,37	0,70
Цукор	38	32	59	37	38,4	38	39,4	1,04	0,67
Олія	13	8	11,6	9,4	13,0	13,5	13,5	1,04	1,16

* за даними Держкомстату України

Як свідчать дані таблиці 1 в Україні цей показник не дає підстав для оптимізму і гарантії продовольчої безпеки. Раціон харчування населення країни не відповідає вимогам внаслідок заміни відносно дорогих продуктів тваринного походження (молока, м'яса, риби) на більш дешеві продукти рослинного походження (хліб та картоплю). Особливе занепокоєння викликає низький рівень споживання м'ясних продуктів – 50% від нормативу, який навряд чи може бути пояснений схильністю більшої частини населення країни до вегетаріанства. Більше того рівень споживання молока та м'яса є нижчим мінімальних норм споживання. Надто низьким є й

значення найбільш корисної за вітамінним складом групи – плоди, ягоди, виноград, менше половини від потреби.

В нашій країні один з найнижчих показників у Європі з виробництва м'яса на душу населення. Так, наприклад в 2004 р. його було вироблено 33,6 кг, що значно менше, ніж в Італії (72,4), Іспанії (127,0), Німеччині (78,8), Франції (106,7), Угорщині (118,9), США (132,02), та Канаді (134,6). Україна також відстає від розвинених країн у виробництві молока. У Німеччині його виробляють на душу населення 345,5 кг, у Франції – 430,6 кг, а в нашій країні – 290,6 кг. У 2006 р. виробництво молока та м'яса в Україні відповідало рівню виробництва цієї продукції в середині 50-х років минулого століття [4].

Дійсно нині м'ясна галузь залишається однією з найпроблемніших в агропромисловому виробництві, а її подальший розвиток відбувається в досить складних умовах.

Занепад тваринництва в Україні, як складової колишнього Радянського Союзу, спостерігався до 1964 р. Потім були забезпечені державні дотації на реалізовану продукцію і відповідно до ступеня їх зростання збільшувалися обсяги виробництва, підвищувалася його ефективність. Так, у 1990 р. державними дотаціями були забезпечені колгоспи, радгоспи і міжгосподарські підприємства Міністерства сільського господарства. Рівень рентабельності молока становив 32,5%, м'яса 20,2%, а без дотацій виробництво було б збитковим – відповідно 8,1 і 8,8%. У 90-х роках сільське господарство постраждало і від низьких цін на свою продукцію й від приватизації переробних підприємств, які їх трудові колективи спочатку взяли в оренду, а потім за рахунок надприбутків, одержаних від необґрунтованого зростання цін, викупили. Сільське господарство залишилося без частки власності у переробних підприємствах. Такий старт у ринкові відносини для сільського господарства, і особливо тваринництва, став початком занепаду. У ході роздержавлення та приватизації не було враховано, що тваринництво не допоміжна, а самостійна галузь [2].

Загальна оцінка ситуації показує, що основою галузі тваринництва є поголів'я худоби, свиней і птиці, якому впродовж останніх років завдано непоправної шкоди. Загальне поголів'я всіх видів тварин і птиці у 2006 р. скоротилося майже у три рази (табл. 2), зокрема поголів'я великої рогатої худоби скоротилося майже у 4 рази, корів – у 2,5, свиней – більш ніж у 2 рази, овець та кіз – у 5 разів, птиці – у 1,5 рази, порівняно з 1990 р.

2. Динаміка поголів'я худоби і птиці (всі категорії господарств), тис. гол.*

Групи тварин	Роки					
	1980	1990	2000	2004	2005	2006
Велика рогата худоба	25552,0	24623,4	9423,7	6902,9	6514,1	6175,4
в т.ч. корови	9271,1	8378,2	4958,3	3926,0	3635,1	3346,7
Свині	19782,7	19426,9	7652,3	6466,1	7052,8	8055,0
Вівці та кози	9051,1	8418,7	1875,0	1754,5	1629,5	1617,2
Птиця, млн. гол.	233,6	246,1	123,7	152,8	162,0	166,5

*за даними Держкомстату України

Відповідно гострою залишається ситуація з виробництвом молока та м'яса (табл. 3). Як свідчать дані з 1990 р. по 2006 р. загальний обсяг виробництва м'яса усіх видів скоротився від 4357,8 тис. тонн до 1723,2 тис. тонн, тобто у 2,5 рази, а молока від 24,5 млн. тонн до 13,3 млн. тонн, тобто у 1,8 рази, що становить 49,2% та 63% відповідно до рівня виробництва 1980 р.

3. Динаміка обсягів виробництва молока та м'яса в Україні*

Роки	Продукція тваринництва	
	м'ясо усіх видів (у забійній вазі), тис. т	молоко, млн. т
1980	3500,0	21,1
1990	4357,8	24,5
2000	1662,8	12,7
2004	1599,6	13,7
2005	1597,0	13,7
2006	1723,2	13,3

**за даними Держкомстату України*

Не вирішеною є також проблема низької продуктивності худоби, що негативно позначилося на виробництві м'ясних ресурсів. На сьогоднішній день виробництво продукції тваринництва залишається нерентабельним. Так, наприклад у 2000 р. тваринництво принесло сільськогосподарським підприємствам 2,9 млрд. грн. збитків, у 2001 – 1,9, у 2002–2004 – 1,0 і в 2005 р. приблизно 0,95 млрд. грн. Хоча й збитки від тваринництва зменшилися, проте галузь залишається збитковою [2].

Також останніми роками спостерігається помітна зміна структури споживання м'яса: споживання м'яса птиці збільшується, а свинини та яловичини – зменшується. Значною мірою це зумовлено збільшенням виробництва м'яса птиці великими господарствами, високим рівнем рентабельності виробництва, швидким оборотом капіталу, а також вищими цінами на свинину та яловичину (в 1,5–2 рази). Адже, птиця є найбільш доступним у ціновому плані видом м'яса для більшості споживачів, тому попит на нього постійно зростає [1].

Зрозуміло, що стан виробництва м'яса і м'ясних продуктів безпосередньо залежить від споживчого попиту населення. Беручи до уваги те, що попит на дані продукти порівняно з іншими продуктами харчування, тісно пов'язаний із доходами населення протягом тривалого часу відбувалося значне скорочення рівня їхнього споживання. Цей фактор не міг не позначитися на обсягах виробництва продукції підприємств м'ясної промисловості [4].

Проблема відродження тваринництва виходить за межі економічних розрахунків (приплід, приріст, удій, тощо), це навіть не стільки соціально-економічна (прибутки, рентабельність), а стратегічна проблема з точки зору продовольчої безпеки.

У зв'язку з прагненням України вступити до СОТ проблеми м'ясної галузі стають ще актуальнішими. Адже, згідно з міжнародними критеріями, країна втрачає свою продовольчу незалежність, якщо в країну імпортується понад 25–30% харчових продуктів. Наша країна, особливо в 2004 р. знаходилася близько до межі, щоб опинитися в критичній залежності від іноземних виробників м'яса і м'ясних продуктів. Так питома вага імпорту в загальному обсязі споживання м'яса і м'ясних

продуктів в 1995 р. становила 0,9%, а в 2004 – вже 19,9%. Крім того, ситуація ускладнюється й через нелегальний імпорту м'яса в Україну. За різними підрахунками, обсяг нелегального ввезення м'яса з-за кордону в 2004–2005 рр. коливався в межах 5–20% від загального обсягу споживання в країні. В подальшому, без зупинення незаконного імпорту розв'язати вищезазначені проблеми галузі буде досить важко [5].

В Україні, незважаючи на епізодичні прояви поліпшення, реального оздоровлення агропромислового сектора економіки не відбулося. Це загострює проблему продовольчої безпеки, знижує її надійність.

Формування і реалізація аграрної політики як дієвого фактора розвитку сільського господарства в перехідний період до ринку набуває особливого значення для зростання національної економіки країни – це задоволення суспільних інтересів, гарантування продовольчої безпеки держави. На жаль, політика як мистецтво управляти суспільними процесами на користь власної нації в Україні розвинена недостатньо, що не сприяє стабілізації економіки країни і поки що видається мало перспективною. Можливості виробляти сільськогосподарську продукцію в Україні значно більші, а питання про гарантування продовольчої безпеки взагалі не повинно виникати, адже наша держава володіє беззаперечними конкурентними перевагами саме в сільському господарстві [6].

Тому з метою реалізації основних напрямків державної аграрної політики, спрямованої на створення сприятливих умов для комплексного розв'язання соціальних проблем села та розвитку сільських територій, зростання доходів сільського населення, створення високоефективного конкурентоспроможного аграрного сектору на внутрішньому і зовнішньому ринках, забезпечення продовольчої безпеки країни розроблено Проект "Комплексної програми підтримки розвитку українського села на період до 2015 року". Програма розроблена на виконання доручення Президента України та Кабінету Міністрів України Міністерством аграрної політики України та Українською академією аграрних наук.

Одним з головних завдань даної Програми є гарантування продовольчої безпеки держави. Дана Програма спрямовується на збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства, які забезпечать науково обґрунтовані норми споживання продуктів харчування. При виконанні заходів, передбачених цією Програмою, у 2015 р. буде вироблено зерна 50 млн. тонн, цукрових буряків – 25,0, олійних культур – 15,0, овочів – 8,0, картоплі – 18,0, плодів і ягід – 3,2, винограду – 0,8, молока – 20,0, м'яса – 5,1 млн. тонн, яєць – 17,0 млрд. шт., що гарантуватиме науково обґрунтовані норми споживання продуктів харчування. Тобто, для досягнення норм здорового харчування у 2015 р. необхідно виробити м'яса у 2 рази більше, молока – в 1,4, плодів і ягід – у 2,4, овочів і баштанних культур – у 1,3 порівняно із 2005 р. [3].

Висновки. Загальноприйнято вважати, що країна знаходиться у стані продовольчої безпеки, якщо вона здатна забезпечити достатнє харчування всім громадянам за нормальних умов та мінімально необхідне – за надзвичайних обставин. Тобто, продовольчу безпеку можна визначати як стан захищеності населення країни від недостатнього харчування, а тим більше від голоду, та наявності у держави необхідних для цього можливостей [8].

Створення в Україні збалансованого продуктового господарства можливе лише за умови здійснення механізму державного регулювання АПК, який включав би широкий комплекс заходів, що стосуються впливу держави на систему економічних відносин. Розробка системи конкретних дій щодо незворотного гарантування продовольчої безпеки України у її найповнішому розумінні, включаючи формування і підтримання на необхідному рівні стратегічних продовольчих резервів, формування вихідних засад виведення сільського господарства на екологічнобезпечний рівень розвитку повинна бути пріоритетом агропродовольчої доктрини України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кириленко І.Г. Розвиток аграрної політики у наросуванні та споживанні м'яса і м'ясної продукції в Україні // Економіка АПК. – 2004. – №10. – С. 29-36
2. Козак Ю.П. Стан тваринництва та його державна підтримка // Економіка АПК. – 2006. – №12. – С. 67-71.
3. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року (проект) // Економіка АПК. – 2007. – №1. – С. 3-49.
4. Лайко Л.А., Бабієнко М.Ф., Іщенко Т.Д., Бузовський Є.А., Гойчук О.І., Кулаєць М.М. Фактори підвищення рівня продовольчої безпеки // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 20-28.
5. Мороз С.М. Основні тенденції розвитку м'ясної галузі в Україні // Економіка АПК. – 2006. – №6. – С. 97-105.
6. Саблук П.Т. Роль державної аграрної політики у підвищенні ефективності агропромислового виробництва // Науково-теоретичний журнал. – 2006. – №12 (644). – С. 103-105.
7. Саблук П.Т., Слободян В.Д. Проблеми розвитку економіки АПК України в контексті продовольчої безпеки // Зб. наук. пр., за ред. д-ра. с.-г. наук, проф. М.І. Бахмата. – Кам'янець-Подільський: Абетка, 2006, – 304 с.
8. Чечель О.М. Державне регулювання забезпечення продовольчої безпеки // Економіка АПК. – 2000. – №8. – С. 73-76.

СТАБИЛЬНОЕ ОТЕЧЕСТВЕННОЕ ПРОИЗВОДСТВО КАК НАДЕЖНЫЙ ФАКТОР ПРОДОВОЛЬСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ СТРАНЫ

И.Б. МАНЗИЙ, аспирант

Рассмотрено зависимость продовольственной безопасности страны от обеспечения ее ресурсами. Обосновано необходимость реализации аграрной политики как фактора развития сельского хозяйства, а также определено продовольственную безопасность приоритетной в агропродовольственной политике страны.